

Øie, Kristin
Gammelsæter, Lise Pernille

Hvilken betydning har deltakelse i arbeid for personer med schizofreni og opplevelse av meningsfull hverdag?

What is the significance of participating in work for individuals suffering from schizophrenia and their perception of a meaningful everyday life?

Bacheloroppgave i Ergoterapi
Veileder: Tove Carstensen
Juni 2022

Øie, Kristin
Gammelsæter, Lise Pernille

Hvilken betydning har deltakelse i arbeid for personer med schizofreni og opplevelse av meningsfull hverdag?

What is the significance of participating in work for individuals

Bacheloroppgave i Ergoterapi
Veileder: Tove Carstensen
Juni 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for medisin og helsevitenskap
Institutt for nevromedisin og bevegelsesvitenskap

Kunnskap for en bedre verden

Hvilken betydning har deltakelse i arbeid for personer med schizofreni og opplevelse av meningsfull hverdag?

What is the significance of participating in work for individuals suffering from schizophrenia and their perception of a meaningful everyday life?

ABSTRAKT

Bakgrunn: En studie fra Norge viser at 94 % av schizofrene sto utenfor arbeidslivet, som er i sterk kontrast til at 53-70% ønsker å være yrkesaktiv. Regjeringens strategiplan for god psykisk helse, “*Mestre hele livet*” skriver at arbeid kan være helsefremmende. Denne bacheloroppgaven undersøker hvilken betydning arbeidsdeltakelse har for personer med schizofreni sin opplevelse av meningsfull hverdag.

Metode: Vi brukte rammeverket i Arksey og O'Malley sin metode Scoping review. Litteratursøk ble gjennomført på Oria, Embase, PsycMed og PubMed. Studier basert på personer med alvorlige psykiske lidelser, i hovedsak schizofreni ble inkludert.

Resultat: Oppgaven belyser fem hovedtemaer; stigma, identitet og roller, sosiale relasjoner, organisering av tid og økonomi. Stigma påvirket persons opplevelse av arbeid, og videre hvordan deltakelse i arbeid påvirket deres opplevelse av en meningsfull hverdag. Arbeid fremmet utvikling av roller og identitet. Flere personer med schizofreni opplevde isolasjon, og at deltakelse i arbeid tillot dem å utvikle sosiale ferdigheter og roller. Arbeid ga følelsen av å være produktiv og en del av samfunnet. Deltakelsen medførte følelsen av struktur og forutsigbarhet i hverdagen. Det å være arbeidstaker gjorde at de hadde forpliktelser de ønsket brukte tid på å oppfylle. Noen opplevde at arbeid tok tid fra aktiviteter som de likte, mens andre fikk økt glede av fritiden. Lønnet arbeid økte deltakernes følelse av selvstendighet og selvkontroll. Økonomi ga også muligheten til et forbruk utover basale behov.

Konklusjon: Studier viser at et flertall opplever en positiv betydning av arbeidsdeltakelse. Vi vurderer at betydningen av arbeid er kompleks, og ser sammenheng mellom overnevnte hovedtemaer. I flere tilfeller bidrar deltakelse i arbeid til en meningsfull hverdag for personer med schizofreni.

Nøkkelord: *schizofreni, arbeid, meningsfull hverdag*

ABSTRACT

Background: A Norwegian study concluded that 94% of individuals who suffered from schizophrenia were unemployed. This is conflicting with evidence that suggests 53-70% wanted to participate in a workplace. The government's strategy plan for mental well-being highlights the importance of being employed. This dissertation investigates the significance of participating in the workplace for individuals suffering from schizophrenia, and how this affects their perception of having a meaningful everyday life.

Method: This research has utilized the framework from Arksey and O'Malley's method 'The scoping review'. The literature for this research was obtained from Oria, Embase, PsycMed and PubMed. The studies used in this research were based on individuals who suffered from severe mental illnesses, with a particular focus on schizophrenia.

Result: Five key areas are highlighted: stigma, identity and roles, social relations, time management and economy. Stigma was found to influence an individual's experience and perception of their work. There is evidence which demonstrates that being in employment can help promote the development of roles, identity and social skills. Being in employment provided individuals with the feeling of structure and predictability in day-to-day life. Being an employee also provided the individuals with regular commitments, which provided a structure and desire to be productive. Similarly, others reported that employment led them to feel an increased amount of appreciation of leisure activities. However, it should be noted that some participants reported that employment and work commitments deprived them of time to take part in activities that they enjoyed. Employment led to increased feelings of independence and self-control and allowed individuals financial freedom.

Conclusion: Our study revealed that the majority of participants had a positive perception of being in employment. In several cases, contributing to a workplace led to individuals with schizophrenia finding meaning in their day-to-day life.

Keywords: *schizophrenia, employment, meaningful everyday living*

INNHOLDSFORTEGNELSE

1.0 INNLEDNING	1
1.1 Samfunnmessig forankring	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Begrepsavklaring	2
1.4 Oppgavens oppbygning	3
2.0 TEORETISK FORANKRING	4
2.1 Kawa-modellen	4
3.0 METODE	6
3.1 Innledende søk	6
3.2 Avgrensninger	7
3.3 Systematiske søk	8
3.4 Valg av vitenskapelige artikler	8
3.5 Analysemetode	9
3.6 Etske overveielser	9
4.0 RESULTAT	10
4.1 Kategorier	13
<i>Stigma</i>	<i>13</i>
<i>Roller og identitet</i>	<i>13</i>
<i>Sosiale relasjoner</i>	<i>15</i>
<i>Organisering av tid</i>	<i>15</i>
<i>Økonomi</i>	<i>16</i>
5.0 DISKUSJON	17
5.1 Kategorier	17
<i>Stigma</i>	<i>17</i>
<i>Roller og identitet</i>	<i>18</i>
<i>Sosiale relasjoner</i>	<i>20</i>
<i>Organisering av tid</i>	<i>21</i>
<i>Økonomi</i>	<i>22</i>
5.2 Teoretisk forståelse av funn	23
5.2 Metodiske betraktninger	24
6.0 KONKLUSJON	25
6.1 Oppgavens betydning for ergoterapeuter	26
7.0 VEDLEGG	26
8.0 REFERANSELISTE	27

1.0 INNLEDNING

Meningsfull aktivitet og deltakelse er helsefremmende, og helsen påvirkes av og skapes i omgivelsene. Det bidrar til opplevelse av sammenheng i livet (Ergoterapeutene, 2017, s. 7). I regjeringens strategiplan for god psykisk helse, “*Mestre hele livet*”, presenteres et ønske om å skape et samfunn som fremmer mestring, tilhørighet og opplevelse av mening (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s. 7). Strategiplanen beskriver psykiske lidelser som en betydelig årsak til helsetap gjennom livet, og strategiplanen trekker frem at deltakelse i arbeid kan fremme psykisk helse og mestring (s. 7).

Dette er en bacheloroppgave skrevet i forbindelse med ergoterapistudiet på Norges Tekniske Naturvitenskaplige Universitet (NTNU) i Trondheim. Oppgaven er et litteratursøk med scoping review som metode. Nøkkelord i besvarelsen er schizofreni, arbeid og meningsfull hverdag. Vi har valgt å skrive om psykisk helse fordi vi synes det er viktig og spennende. Vår interesse kommer fra tidligere praksis og undervisning tilknyttet studiet. Undervisning om arbeidshelse bekreftet våre antakelser om at personer med psykiske lidelser kan oppleve utfordringer med arbeidsdeltakelse. Fra praksis har vi erfart at deltakelse i arbeid kan ha stor betydning for personer med psykiske lidelser. Vi ønsker å rette oppmerksomheten vår mot schizofreni, som vi vurderer som en tabubelagt og lite omdiskutert diagnose.

1.1 Samfunnsmessig forankring

En norsk studie viser at 94% av personer med schizofreni står utenfor arbeidslivet (Melle, Friis, Hauff & Vaglum, 2000 i Bull & Lystad, 2011, s. 733). Dette står i sterk kontrast til at 53-70% av personer med schizofreni ønsker ordinært arbeid (Mueser, Salyers & Mueser, 2001 i Bull & Lystad, 2011, s. 733). Det nevnes i regjeringens strategiplan at for de med alvorlige psykiske lidelser er sannsynligheten for å stå uten arbeid 6-7 ganger høyere enn for personer uten psykiske lidelser. Det belyses at arbeid kan fungere som en arena for sosiale relasjoner, identitet, personlig vekst, økonomisk trygghet og andre helsefremmende ressurser (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017, s. 20). Arbeid kan forebygge helseproblemer, og økt deltakelse i arbeidslivet kan også bidra til å redusere behovet for kostnadskrevenende behandling i helsetjenesten (s. 20).

NAV har utarbeidet en lignende strategi kalt, *Nasjonal strategiplan for arbeid og psykisk helse (2007-2012)* (Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2009), som fokuserer på å skape

et samfunn og arbeidsliv som inkluderer og gir muligheter for alle. Deltakelse i arbeidslivet er en sentral rolle i vårt samfunn, og arbeid har betydning for individets identitet og stilling i samfunnet. Grunnet at mestring og selvtillit i stor grad er tilknyttet arbeid ønsker mange være yrkesaktiv. I tillegg sikrer arbeid inntekt og reduserer fattigdom. Strategien trekker frem verdien av arbeid for enkeltpersonen og samfunnet (s. 10).

Arbeid og psykisk helse er av interesse for mange profesjoner. Ergoterapeutisk tilnærming retter seg mot å oppnå deltagelse i aktivitet, og vektlegger aktiviteter som oppleves viktige for individet (Ergoterapeuten, 2017, s. 18). Enkelt personer bestemmer over sitt eget liv og må derfor definere hva som er betydningsfullt og viktig for seg selv (s. 16). Ergoterapeuter er opptatt av hverdagsmestring og deltagelse i aktivitet (s. 16), som forklarer interessen for arbeidets betydning for en meningsfull hverdag.

1.2 Problemstilling

Med utgangspunkt i et ergoterapeutisk syn, personlig interesse og samfunnsrelevans kom vi frem til følgende problemstilling:

“Hvilken betydning har deltagelse i arbeid for personer med schizofreni og opplevelse av meningsfull hverdag”

1.3 Begrepsavklaring

Ulike begreper og nøkkelord er gjennomgående i oppgaven. Vi ønsker å definere og forklare hva som legges til grunn i denne besvarelsen:

Schizofreni: Schizofreni anses som en alvorlig psykisk lidelse og kategoriseres som en psykoselidelse (Nielsen, 2020, s. 145). Sykdommen har vanligvis sin debut i 20-årene, men symptomer er ofte fremtredende allerede fra barneårene (s. 151). Diagnosen varierer i alvorlighetsgrad (s. 152). Det er utfordringer assosiert med schizofreni og arbeid. En utfordring gjelder psykotiske symptomer; både positive symptomer som vrangforestillinger, hallusinasjoner og mistenksomhet, og negative symptomer som tilbaketrekking, apati og passivitet. Både positive og negative symptomer har innvirkning på funksjonsnivå og preger hverdagen til personer med schizofreni på ulike måter (Bull & Lystad, 2011, s. 735).

Arbeid: Målet med arbeid er å være produktiv og arbeid er forbundet med effektivitet og regler (Parham, 1996, i Kirkegaard, 2011, s. 39). Arbeid er en av mange daglige aktiviteter som har særlig betydning i forhold til helse (Xerxa, 1998 i Kirkegaard, 2011 s. 41). Det må være en balanse mellom personens daglige aktiviteter for at arbeid skal oppleves helsefremmende (s. 42). Arbeid er en kilde til økonomi, sosial inklusjon og opplevelse av egenverd (Nordt, Müller, Rössler & Lauber, 2007 i Bull & Lystad, 2011, s. 735). Det sies at arbeid strukturerer tiden, bidrar til bedre selvbilde og er en “motgift” til kaos, depresjon og kjedsomhet (Auerbach & Richardson, 2005 i Bull & Lystad, 2011, s. 735). For personer med schizofreni kan deltakelse i arbeid føre til bedring i symptomer, tilfredshet med fritid og forbedret økonomi, sammenlignet med personer plassert i skjermet virksomhet eller annen aktivitet (Bond et al., 2001; Mueser, Becker, Torrey et al., 1997 i Bull & Lystad, 2011, s. 735). Rollen som arbeidstaker kan ha en positiv effekt på selvfølelsen (Falkum, 2011 i Martinsen, 2011, s. 118). Samtidig kan arbeid oppleves belastende, dersom kravene oppleves å være uoppnåelig (Sanne, Mykletun, Dahl, Moen & Tell, 2005 i Martinsen, 2011, s. 118).

Meningsfull hverdag: Å oppleve at man har mening i livet eller at livet er meningsfullt kan defineres som en opplevelse av at livet er sammenhengende, betydningsfullt, at det har en retning, og at man hører til et sted (Schnell, 2009, s. 1). Fra et ergoterapeutisk perspektiv vektlegges aktiviteter som personen opplever viktige og ønsker delta i (Ergoterapeuten, 2017, s. 19). Meningsfull hverdag er et sentralt begrep i ergoterapien og i vår oppgave. Med faglig bakgrunn forstår vi at en meningsfull hverdag innebærer å mestre de aktivitetene personen velger å delta i. Opplevelsen av hva som er en meningsfull hverdag er individuelt. Vi vurderer at å delta i meningsfulle aktiviteter er grunnleggende for opplevelsen av en meningsfull hverdag.

1.4 Oppgavens oppbygning

Besvarelsen er strukturert etter IMRaD. IMRaD står for følgende elementer: innledning, metode, resultat og diskusjon (Rognsaa, 2004). Som en del av bacheloroppgaven inkluderer vi en teoretisk forankring etter innledningen. I metoddelen presenteres scoping review som metode, samt fremgangsmåten i vårt litteratursøk. I resultatdelen fremstilles en oversiktstabell (*tabell 2*) med valgte artikler. Videre legger vi frem analyserte funn fra de ulike artiklene systematisk. Med utgangspunkt i artiklenes funn trekkes det tråder til ergoterapeutisk teori og tidligere nevnt samfunnsrelevans. Avslutningsvis besvares problemstillingen i konklusjonen.

2.0 TEORETISK FORANKRING

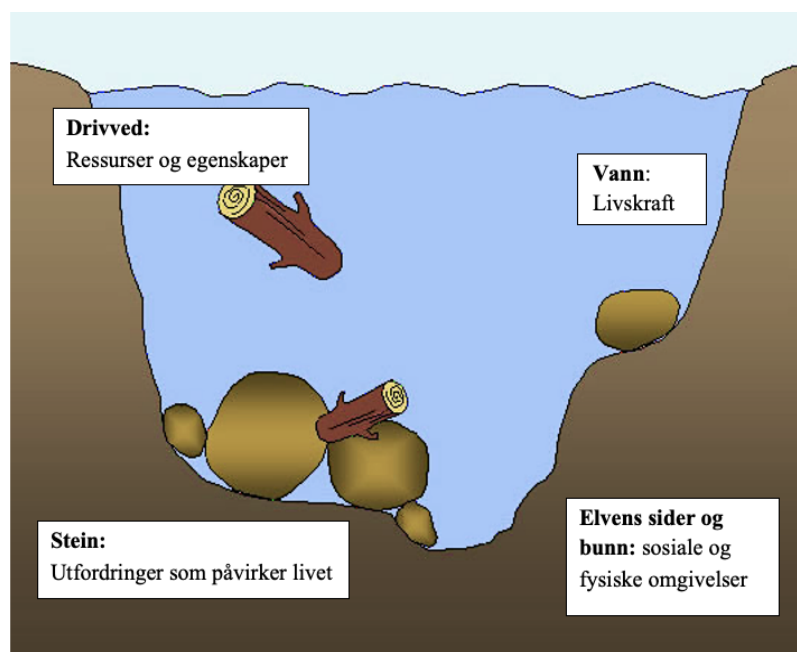
I dette avsnittet beskrives en ergoterapeutisk modell som forankrer oppgaven til faget. Vi har valgt Kawa-modellen fordi den har et syn på aktivitet, person og omgivelser, som skiller seg fra andre ergoterapeutiske teorier og modeller. Kawa-modellen beskriver person og omgivelser som uatskillelig, hvor andre modeller ser dem som separate komponenter i et dynamisk samspill. Vi forstår arbeid som en omgivelse og stiller spørsmål til hvordan arbeid påvirker personen. Blant flere teorier og modeller i ergoterapi opplever vi Kawa-modellen som oppdatert og passende til problemstillingen.

2.1 Kawa-modellen

Sammen med en gruppe ergoterapeuter utviklet Michael K. Iwama (2005) Kawa-modellen i slutten av 1990-årene (s. 24). Grunnleggeren av Kawa-modellen hadde oppfatningen at teorier og modeller som blir anvendt innen ergoterapi er konstruert i vestlig kulturelle kontekster, og dermed avspeiler vestlig verdenssyn, verdier og virkelighetsoppfattelse (Iwama, 2009, s. 33). De originale konseptene til den kanadiske Canadian Model of Performance (CMOP) og den amerikanske Model of Human Occupation (MOHO) ble vurdert å ha liten relevans til østens virkelighet (Iwama, 2005, s. 27). Den moderne vestlige ergoterapien er i sin form, betydning og funksjon underlagt noen normer som gjør at den fungerer dårlig eller kan misforståes i ikke-vestlige sammenhenger. Blant annet nevner Iwama (2009, s. 35) individualisme og kollektivismen som to motparter i vesten og østen.

Kawa-modellen bruker en elv som metafor for livet (Iwama, 2005, s. 27). Elvevannets masse og hastighet (livsstrøm) blir gjensidig påvirket av elvens sider og bunn, steiner og drivved (Iwama, 2009, s. 191). Hver av komponentene symboliserer aspekter i menneskers liv og illustreres på *bilde 1*. **Vannet** i elven representerer individets livsstrøm og henger sammen med personens helsetilstand (Iwama, 2009, s. 193-194). Når livskraften svekkes kan man si at personen befinner seg i en disharmonisk tilstand (s. 193). I Kawa-modellen representerer **elvens sider og bunn** menneskets sosiale og fysiske omgivelser (Iwama, 2009, s. 195). De sosiale omgivelsene omfatter hovedsakelig de mennesker som har et direkte forhold til personen, og som betyr noe i personens hverdagsliv. Dette kan for eksempel være familiemedlemmer, kjæreste, kollegaer eller venner fra fritidsaktiviteter (s. 195). Ulike omgivelser kan påvirke den overordnede strømmen i elven (massen og hastigheten). Omgivelser kan ha positiv og negativ innvirkning på elvens utforming som videre påvirker

vannmassen som passerer. Positive omgivelser kan føre til at elven utvider seg, og negative omgivelser kan føre til at elven snevrer seg inn. Forholdet mellom de ulike bestanddelene i elven påvirkes av disse endringene (s. 195). **Steinene** i elven kan variere i størrelse og form. De representerer ulike omstendigheter i livet som oppleves utfordrende og som en hindring for den enkeltes livskraft (Iwama, 2009, s. 196). Steiner kan ha vært der fra starten og kan symbolisere eksempelvis medfødte lidelser. I andre tilfeller kan de komme og passere senere i livet (s. 197). Hvorvidt personen merker steinene i elven, avhenger av steinens plassering. Det vil si opplevelsen av ulike hindringer for livsstrømmen avhenger av forskjellige sosiale og fysiske omgivelser (s. 197). **Drivved** forestiller personens ressurser og egenskaper. Eksempler på drivved kan være verdier, personlighetstrekk, personlighet og spesielle ferdigheter, materielle og ikke-materielle eiendeler og bosituasjon (Iwama, 2009, s. 199). En persons ressurser og egenskaper kan være positiv i noen situasjoner, men i andre skape utfordringer. I metaforen presenteres dette som at drivveden kan bidra til å løsne opp og fjerne steiner, men også kile seg fast mellom steinene og skape større utfordringer (s. 199).

Bilde 1: Bildet illustrerer et tverrsnitt av elven med alle bestanddeler i Kawa-modellen og er inspirert av bildet i Iwama (2009, s. 912)

Vann omfavner, definerer og påvirker de andre bestanddelene av elven på samme måte som disse delene påvirker vannets volum, form og hastighet (Iwama, 2005, s. 28). En økt strøm i elven kan ha en positiv effekt på vanskelige omstendigheter. Vannets kraft kan påvirke bestanddelene i elven og skape nye veier vannet kan strømme gjennom (Iwama, 2009, s. 195). En redusert strøm kan medføre at elementer i elven kan hoper seg opp og skape enda større

hindringer for elvens strøm (Iwama, 2009, s. 195). I noen tilfeller kan vannet i elven utvide passasjene i elven av seg selv. Metaforen kan sammenlignes med en persons potensiale til å helbrede seg selv i samspill med sine omgivelser (s. 201).

Uavhengig hvilken bestanddel i elven personen kategoriserer problemene sine som, er det viktig å ta hensyn til dynamikken mellom disse (Iwama, 2009, s. 200). Dette samsvarer med ergoterapiens holistiske syn på helse og samspillet mellom person, aktivitet og omgivelser (Engeset, 2010, s. 1). I denne metaforen er ergoterapeutenes mål å øke strømmen, altså livskraften (Iwama, 2009, s. 194). Passasjene mellom steinene, drivveden og elvens sider representerer potensielle mål for ergoterapeutisk intervensjon (s. 201).

3.0 METODE

I oppgaven benytter vi scoping review for å få en oversikt over relevant litteratur rettet mot problemstillingen (McKinstry et al., 2014, s. 59). Rammeverket i scoping review er utviklet av Arksey og O'Malley og presenteres av McKinstry, Brown og Gustafsson (2014). Metoden innebærer fem trinn: (1) identifisere problemstilling, (2) identifisere relevante studier, (3) valg av studier, (4) analysere resultat og (5) oppsummere, sammenfatte og fremstille resultat (Arksey & O'Malley, 2005 i McKinstry et al., 2014, s. 59). Trinnene i scoping review er synlige gjennom oppgaven vår. Innledningsvis er tema og problemstilling identifisert, tilsvarende trinn 1 i scoping review (Arksey & O'Malley, 2005 i McKinstry et al., 2014, s. 60). Vi brukte litteratursøk som metode for innsamling av litteratur. Vi identifiserte relevante studier, før vi avgrenset søk og analyserte funn fra valgte artiklene. I resultatdelen presenteres funn. Vi søkte etter vitenskapelige artikler på databaser som ansees som anerkjente. Søk ble utført sporadisk i en tidsperiode på 6 uker.

3.1 Innledende søk

Innledende søk ble gjennomført for å få et overblikk over relevant litteratur og presisere problemstillingen. Dette samsvarer med trinn 2 i scoping review, hvor man identifiserer relevante studier (Arksey & O'Malley, 2005 i McKinstry et al., 2014, s. 60). Søk ble gjort på databasene Oria, Embase, PsycMed og PubMed. I innledende søk og videre søkeprosess var et hovedkriterium at artikler var fagfellevurdert da vi ønsket at kunnskapsgrunnlaget i artiklene skulle være kvalitetssikret. Vi valgte engelske søkeord for å sikre et bredt søkefelt. Vi satt også en tidsavgrensning på ti år for å oppsøke relevant litteratur som reflekterte ny

forskning. Alle avgrensninger ble dokumentert for å muliggjøre etterprøving av gjennomført metode.

3.2 Avgrensninger

Ifølge scoping review trinn 3 anbefales det å sette inkludering- og ekskluderingskriterier for å avgrense søk etter man har blitt kjent med relevant litteratur (Arksey & O'Malley, 2005 i McKinstry et al., 2014, s. 60). Innledende søk ga omfattende søketreff, men artiklenes relevans varierte. Ved hjelp av flere kriterier ble søkene begrenset for å finne artikler med tilknytning til valgt problemstilling. Under listes og begrunnes brukte avgrensninger i søke- og utvelgingsprosessen.

Inkluderingskriterier

- Peer-reviewed (fagfelleurdert)
- Artikler skrevet på engelsk
- Artikler publisert fra 2012 til 2022 (d.d)
- Vitenskapelige artikler
- Kvalitative og kvantitative studier
- Utvalg med psykiske lidelser, i hovedsak personer med schizofreni
- Utvalg av personer mellom 18 til 75 år
- Litteratur fra land med vestlig kultur

Ekskluderingskriterier

- Rapporter
- Meta-analyser
- Masteroppgaver og doktorgradsavhandlinger

Våre valg av kriterier var bevisste. Med utgangspunkt i problemstillingen var det et ønske om at artiklene skulle rette seg spesifikt mot personer med schizofreni. Vi opplevde det utfordrende å finne artikler som ivaretok dette kriteriet. Vi utvidet søket ved å inkludere artikler som omhandlet personer med psykiske lidelser, i hovedsak med diagnosen schizofreni. Vi ekskluderte artikler skrevet på andre språk enn engelsk. I hovedsak søkte vi etter vitenskapelige artikler som presenterte resultater fra forskningsprosjekter. Dette forklarer ekskludering av rapporter og meta-analyser. Som en del av retningslinjene til NTNU, ekskluderte vi også master- og doktoravhandlinger. Det er gjort avgrensning til artikler fra

land med vestlig kultur med en antagelse om at artiklene har en liknende forståelse av psykisk helse.

3.3 Systematiske søk

Etter to uker med innledende søk valgte vi å være mer systematiske i søkene for å finne mer aktuelle artikler. Med bruk av PICO-skjema ble søkeord valgt ut og benyttet til systematiske søk i de tidligere nevnte databasene. Søkeordene hadde utgangspunkt i nøkkelord fra problemstillingen; *schizophrenia, employment, work, vocation, recovery, meaning*. I ønske om å finne annen litteratur ble det gjort nye søk direkte i tidsskrifter, hovedsakelig i British Journal of Occupational Therapy og Canadian Journal of Occupational Therapy.

3.4 Valg av vitenskapelige artikler

Søketreff ble vurdert fra overskrift og abstrakt, og vi forkastet artikler som ikke traff innenfor våre kriterier. Vi leste fulltekst på artikler som var utfordrende å vurdere om var kvalifisert ut fra overskrift og abstrakt. Gjennom hele søkeprosessen listet vi opp relevante artikler i en søkelogg (vedlegg 1). Vekselvis leste vi fulltekst av artikler i søkeloggen og gjorde nye søk. Gjennomgåtte artikler ble vurdert etter et trafikklys-system hvor fargene grønn, orange og rød symboliserte vår vurdering av artiklenes relevans. Systemet tilføyde en oversikt over hvilke artikler som kunne være av betydning. Aktuelle artikler ble markert grønn og revurdert underveis. Som en del av utvelgelsen av artikler vurderte vi artiklene opp mot hverandre. Vi ønsket at funnene fra artiklene skulle belyse flere aspekter av problemstillingen og vurderte at artikler med varierende funn ga grunnlag for en flersidig diskusjon. Valgte artikler presenteres i tabell 1 med navn, database, søkedato, søkeord, avgrensninger og antall treff.

Tabell 1: Søkeprosess på valgte artikler

Artikler	Database og søkedato	Søkeord	Avgrensninger	Treff
Facilitators and barriers to employment for people with mental illness: A qualitative study.	Embase 22.04.22	<i>schizophrenia AND employment AND vocation</i>	2012-2022 Engelsk språk	64
Work-related experiences of people who hear voices: An occupational perspective	British journal of occupational therapy 08.05.22	<i>schizophrenia AND work AND recovery</i>	2012-2022 Engelsk språk	68
Does Employment Promote Recovery? Meanings from Work Experience in People Diagnosed with Serious Mental Illness	PubMed 22.04.22	<i>schizophrenia AND employment AND recovery</i>	2012-2022 Engelsk språk	108
Work activity in the process of recovery - an interpretive phenomenological analysis of the experiences of people with a schizophrenia spectrum diagnosis	PubMed 22.04.22	<i>schizophrenia AND employment AND recovery</i>	2012-2022 Engelsk språk	108
"To fill the emptiness": The importance of work in life history narratives of older adults with schizophrenia-spectrum diagnoses.	PsycInfo 02.05.22	<i>Schizophrenia AND employment AND meaning</i>	2012-2022 Engelsk språk	10

3.5 Analysemetode

Scoping review trinn 4 innebærer å analysere resultat i valgte artikler (Arksey & O'Malley, 2005 i McKinstry et al., 2014, s. 60). Metoden vi har brukt i oppgaven er inspirert av Malterud (2017) sin metode, systematisk tekstkondensering. Det er en metode for tematisk tverrgående analyse av kvalitative data (Malterud, 2017, s. 96). Nedenfor forklares gjennomført analyse som tilsvarende Malterud (2017) sin forklaring av systematisk tekstkondensering (s. 98). Vi leste alle artiklene nøye og dannet oss en helhetlig forståelse av artiklene sett i sammenheng med problemstillingen. Videre trakk vi ut artikkelfunn som vi vurderte belyste problemstillingen. Dette ga utgangspunktet for identifisering av kategorier innen funn. Videre sammenfattet vi artiklens funn. Tekstkondenseringen førte oss fram til følgende kategorier; stigma, identitet og roller, sosiale relasjoner, organisering av tid og økonomi.

3.6 Ethiske overveielser

Ulike faktorer har påvirket valget av artikler. Som følge av valgte databaser og søkeord kan vi ha oversett aktuelle artikler. Vår subjektive vurdering av artiklene kan ha medført at artikler som kunne vært relevante ble valgt bort. Størrelsen på oppgaven kan gjøre at representasjonen av forskningsgrunnlag er begrenset og ikke alt av relevant litteratur er gjenspeilet. Dalland (2018) forklarer at validitet er knyttet til kildens relevans og gyldighet (s. 40). I metoden er

det forsøkt å sikre validitet ved å sette tidsavgrensning og bruke relevante søkeord med tilknytning til problemstilling. Det er også tatt hensyn til reliabilitet, som Dalland (2018) beskriver som artiklenes pålitelighet. Reliabilitet har sammenheng med at målinger utføres korrekt og at feilkilder er opplyst (s. 40). Valgte artikler vurderes reliable fordi de er fagfellevurdert og hentet fra databaser ansett som anerkjente. I tillegg opplyser flere av artiklene om eventuelle feilkilder i deres metode.

4.0 RESULTAT

Funn i alle artiklene ble analysert og sortert med hensyn til problemstillingen. Presentasjon av funn tilsvarer trinn 5 i scoping review (Arksey & O'Malley, 2005 i McKinstry et al., 2014, s. 60). Først fremstilles en tabelloversikt (*tabell 2*) av artiklene, hvor vi trekker ut generell info om artiklene og forfatterens funn. Videre har vi analysert tekstene og trukket ut funn med tilknytning til problemstilling. Kapittelet er strukturert etter de fem kategoriene fra tekstkondenseringen.

Tabell 2: Resultattabell

Forfatter(e)	Tittel	Publisering	Hensikt	Utvalg og metode	Funn
Netto, J. A., Yeung, P., Cocks, E., McNamara, B.	Facilitators and barriers to employment for people with mental illness: A qualitative study.	År: 2016 Journal of Vocational Rehabilitation	Å beskrive betydningen av arbeid for mennesker med psykiske lidelser.	<ul style="list-style-type: none"> • Australsk kvalitativ studie • Deltakere: 9 (4 menn og 5 kvinner) • Alder: 18-65 år • Diagnose: schizofreni, depresjon, bipolar lidelse eller borderline • Metode: semi-strukturert intervjuer 	<p>Funn presenteres i seks kategorier:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De personlige og sosiale følgene av psykiske lidelser: <ul style="list-style-type: none"> - Opplevelse av å bli devaluert, avvist og isolert - Stigma påvirket deltakernes identitet og selvtilitt • Arbeid: <ul style="list-style-type: none"> - Meningsfullt og belønnende • Barrierer for ansettelse: <ul style="list-style-type: none"> - Tap av verdsette livsroller • utfordringer i arbeidsmiljøet: <ul style="list-style-type: none"> - Usikkerhet og nervøsitet • Begrensninger i arbeidsmuligheter: <ul style="list-style-type: none"> - Frykt for stigma • Tilretteleggere for sysselsetting: <ul style="list-style-type: none"> - Jobbstøtte
Craig, L., Cameron, J., Longden, E.	Work-related experiences of people who hear voices: An occupational perspective	År: 2017 British Journal of Occupational Therapy	Å forstå arbeidsrelaterte erfaringer hos personer som hørte stemmer.	<ul style="list-style-type: none"> • Britisk kvalitativ studie • Deltakere: 5 (5 kvinner) • Alder: 18-65 år • Diagnose: hørselshallusinasjoner og schizofreni • Metode: elektronisk dagbok ble ført i 10-21 dager, etterfulgt av oppfølgingsspørsmål 	<p>Funn presenteres i fire hovedgrupper:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samspill mellom stemmer og arbeid er komplekst • Håndtering av stemmehøring på jobb varierte • Stemmehøring og hverdagsaktiviteter utenom jobb • Avsløring av hørselshallusinasjoner opplevdes ulikt

Forfatter(e)	Tittel	Publisering	Hensikt	Utvalg og metode	Funn
Saavedra, J., López, M., González, S., Cubero, R.	Does Employment Promote Recovery? Meanings from Work Experience in People Diagnosed with Serious Mental Illness	År: 2015 Cult Med Psychiatry	Å utforske betydningen av arbeidserfaring og hvordan arbeidsdeltakelse påvirker deres bedringsprosess.	<ul style="list-style-type: none"> • Spansk kvalitativ studie • Deltakere: 21 (13 menn og 8 kvinner) • Alder: 31-60 år • Diagnose: 'severe mental illness', i hovedsak schizofreni. • Metode: semi-strukturert intervjuer 	Hovedfunn i studien tyder på at arbeid kan bidra til: <ul style="list-style-type: none"> • Sosiale relasjoner • Mindre fritid • Jobbusikkerhet • Personlige konflikter og stress • Meningsløse jobber • Organisering av tid, og opplevelse av fritid • Selvtillit, følelsen av å være nyttig • Økt forbruk som følge av økt økonomi • Endring av hvordan andre ser på dem • Forbedret helse
Pańczak, A., Pietkiewicz, I.	Work activity in the process of recovery - an interpretive phenomenological analysis of the experiences of people with a schizophrenia spectrum diagnosis	År: 2016 Psychiatria Polska	Å undersøke hvilke helsemessige virkninger arbeidsdeltakelse har for personer med schizofreni.	<ul style="list-style-type: none"> • Polsk kvalitativ studie • Deltakere: 8 (4 menn og 4 kvinner) • Alder: 28-58 år • Diagnose: schizofreni • Metode: semi-strukturert intervjuer 	Funn er kategorisert etter fem hovedtemaer: <ul style="list-style-type: none"> • Aktivitet som følge av arbeid • Positivt selvbilde • Følelse av felleskap • Økonomiske fordeler • Arbeidsrelaterte byrder
Ogden, L. P.	"To fill the emptiness": The importance of work in life history narratives of older adults with schizophrenia-spectrum diagnoses.	År: 2018 Qualitative Social Work	Å utvikle en forståelse av betydningen av arbeidshistorie, nåværende sysselsetting og arbeidsrelaterte mål for eldre voksne som var i behandling for schizofrenidiagnoser.	<ul style="list-style-type: none"> • Amerikansk kvalitativ studie • Deltakere: 7 (4 menn og 3 kvinner) • Alder: 56-73 år • Diagnose: schizofreni • Metode: 35 semi-strukturerte intervjuer (4-6 per person), og 43 feltobservasjoner 	Funn presenteres i fem kategorier: <ul style="list-style-type: none"> • Formål som følge av arbeid • Identitet i arbeid • Målrettet arbeid mot verdibaserte yrkesmål • Viktigheten av inntekt • Forstyrrelse i yrkesdeltakelse grunnet symptombehandling

4.1 Kategorier

Stigma

Opplevelse av stigma i tilknytning arbeidsdeltakelse var en gjenganger i alle artiklene. Erfaringer fra ansettelsessituasjoner belyste at deltakerne opplevde partisk behandling til fordel for andre med bakgrunn i deres psykiske sykdom (Netto, Yeung, Cocks, & McNamara, 2016, s. 68; Ogden, 2018, s. 571). Deltakere beskrev ubehag rundt å avsløre sin psykiske lidelse i frykt for å bli stigmatisert (Netto et al., 2016, s. 69). Grunnet frykt for å ikke bli forstått og bekymring for konsekvenser av avsløring varierte det om deltakere delte at de hørte stemmer med kollegaer. Deltakere beskrev at de ble ansett som gale og uegnet til å jobbe (Craig, Cameron & Longden, 2017, s. 712). Deltakere opplevde å bli ansvarliggjort for å være arbeidsløse og ble omtalte som late (Saavedra, López, González & Cubero, 2016, s. 522). Flere erfarte lite forståelse rundt åpenheten og bekymret seg for negative følger som å miste jobben (Craig et al., 2017, s. 712). Selvstigma utviklet seg fra deltakernes egne oppfatninger og hva de trodde samfunnet tenkte om dem. Videre påvirket selvstigma deltakernes identitet (Netto et al., 2016, s. 66). Selvstigma kunne oppleves ved at stemmene i hodet uttrykte tvil om deres evne til å opprettholde jobben, og kritiserte deres arbeidsutførelse (Craig et al., 2017, s. 522). Grunnet ingen eller lite arbeidserfaring sammenlignet deltakerne seg med andre og tenkte mindre om seg selv (Ogden, 2018, s. 566).

Å bli stemplet ut fra sin psykiske lidelse medførte stigmatisering i møte med andre personer og samfunnet. Stigma vises gjennom avvisning og følelsen av å bli utstøtt grunnet psykisk sykdom. En deltaker uttrykte; *“It's really hard out there, And people don't know how to accept us as ordinary people”* (Netto et al., 2016, s. 66). Samtidig kunne arbeid hjelpe personer med schizofreni å håndtere stereotypier som de trodde andre mennesker hadde om funksjonshemmede, og som de hadde tilegnet seg selv (Pańczak & Pietkiewicz, 2016, s. 813). Som følge av arbeid opplevde deltakerne positive endringer i hvordan andre mennesker så dem (Saavedra et al., 2016, s. 521).

Roller og identitet

Det kommer frem at deltakelse i arbeid hadde betydning for identitet og roller. Deltakere beskrev arbeid som en arena som tillot dem å følge ambisjoner og oppfylle drømmer (Netto et al., 2016, s. 66), og som ga en følelse av oppnåelse, stolthet og tillit til seg selv (s. 67). Ogden

(2018) har eksempler som viser til at deltakerne hadde manglende følelse av suksess og identitet, da de opplevde sin arbeidshistorikk manglende eller begrenset (s. 566). Å være arbeidsløs begrenset deltakerens mulighet til å fungere i andre roller som forsørger, partner, forelder og venn (Netto et al., 2016, s. 68). Å føle mangel på mestring i verdsatte roller hadde negativ effekt på selvtillit og deltakelse i meningsfulle aktiviteter (s. 68). Flere har tidligere bygd sin identitet hovedsakelig på den psykiske lidelsen og rollen som pasient. Etter deltakelse i arbeid klarte flere å innlemme rollen som arbeidstaker i selvbildet sitt (Pańczak & Pietkiewicz, 2016, s. 818).

Å engasjere seg i meningsfylt arbeid tillot mennesker med psykiske lidelser å etablere og reetablere sin identitet og sine verdsatte livsroller (Netto et al., 2016, s. 66). Betydningen av deltakelse i arbeid ble uttrykt som at; *“You feel a sense of achievement. A sense of somebody within yourself. A proudness. A confidence”* (Netto et al., 2016, s. 67). Meningsfylt arbeid hadde innvirkning på følelsen av identitet og stolthet, og for noen bidro det til en *“validating of your own self”* (Netto et al., 2016, s. 67). Arbeid oppmuntret personer til å benytte sine talenter og ferdigheter til selvtuttrykkelse og forming av et mer autentisk “selv” (s. 66). Deltakerne i Pańczak og Pietkiewicz (2016) uttrykte at arbeid ga dem muligheten til å vise frem sine evner som videre hadde en positiv effekt på selvtilliten og følelsen av mestringsevne (s. 813). Symptommessig kunne arbeid bidra til endret opplevelse av hørselshallusinasjoner (Craig et al., 2017, s. 713). Deltakere opplevde at noen symptomer tilknyttet deres psykiske lidelse kunne forverres når de var nervøse og usikre i nye arbeidssituasjoner (Netto et al., 2016, s. 68).

Entusiasme for arbeidsdeltakelsen var avhengig av om deltakerne opplevde at arbeid hadde tilknytning til deres verdier og ønsker (Saavedra et al., 2016, s. 517). Grad av engasjement i arbeid blir beskrevet identitetsskapende, gitt at arbeidet var meningsfullt (Ogden, 2018, s. 566). I noen tilfeller ble det gjort endringer i deltakernes yrkesrettede mål for å gjøre dem mer oppnåelige. Endringer kunne føre til en følelse av tap og redusert verdsettelse av arbeid dersom målene ikke hadde sammenheng med personens verdier (s. 566-567). Samtidig kom det frem at deltakelse i en jobb man ikke hadde forkunnskaper til å utføre kunne oppleves givende (Saavedra et al., 2016, s. 518).

Sosiale relasjoner

For flere bidro arbeid til følelsen av tilhørighet, og studiene delte oppfatningen av at arbeid kunne gi mening til livet. Netto et al., (2016, s. 70), Ogden (2018, s. 565) og Saavedra et al. (2016, s. 525) viser til at arbeid kan fremme utvikling og videreutvikling av verdensatte sosiale roller. Deltakere uttrykte at; “[...] *their past or present work experience had, logically, increased their social circle and their social skills*” (Saavedra et al., 2016, s. 525). Arbeid førte til nye vennskap og kjærlighetsforhold. Kandidater i studien så sammenheng mellom forbedring i sitt sosiale nettverk og økt glede av fritiden (Saavedra et al., 2016, s. 523). Flere beskrev at de levde isolert, ofte med et begrenset antall sosiale og familiære kontakter. Til tross for at det ble uttrykt et savn etter sosial interaksjon, var det frykt tilknyttet til å bryte ut av isolasjonen (Netto et al., 2016, s. 67). Arbeidet ga muligheter for å møte andre mennesker som hjalp deltakerne bryte ut av sosial isolasjon (Pańczak & Pietkiewicz, 2016, s. 814).

Både Pańczak og Pietkiewicz (2016, s. 814) og Saavedra et al. (2016, s. 522) viste til at arbeid ga følelsen av å være produktiv og en del av samfunnet. Arbeid kunne også bidra til å mestre utfordrende tider, og ble beskrevet som en forsvarsmekanisme mot depressive tanker (Saavedra et al., 2016, s. 519). Deltakernes håp om å bli betraktet som nyttig ble forsterket i møte med kollegaer på arbeidsplassen. På arbeidsplassen kunne det oppstå situasjoner som fremprovoserte følelser som kunne være vanskelig å håndtere, eksempelvis uenigheter med sjefen (Saavedra et al., 2016, s. 525). Samtidig hadde deltakerne en forståelse av at uenigheter var en del av arbeidslivet, og klarte å finne måter å håndtere dem på (s. 526).

Organisering av tid

Alle artiklene skriver om hvordan arbeid påvirket tiden til deltakerne. Arbeid ble beskrevet som noe som ga livet mening og som opptok store deler av hverdagen (Netto et al., 2016, s. 66). Arbeidsdeltakelse ga dem en følelse av struktur og forutsigbarhet. Å signere en arbeidskontrakt gjorde at flere ønsket å benytte tiden sin til å oppfylle forpliktelsene tilknyttet jobben, til tross for utfordrende perioder (Pańczak & Pietkiewicz, 2016, s. 812). Et fåtall ønsket ikke å delta i arbeid da de følte det tok vekk tid fra andre aktiviteter de ønsket å delta i (Saavedra et al., 2016, s. 516). Som følge av arbeid ble fritidene mer verdensatt. En deltaker beskrev;

[...] The thing is now, now i'm working, I notice the difference of having a good time when. Not like when you were unemployed. I mean that you go out more... I enjoy my

free-time more. Because before, it was all free-time. So I didn't care. (Saavedra et al., 2016, s. 523).

Hørselshallusinasjonene kunne gjøre det utfordrende å konsentrere seg på jobb; “*Work was a distraction but the voices were a bigger distraction*” (Craig et al., 2017, s. 711). Kritiske og distraherende stemmer skapte situasjoner som kunne få deltakerne til å tvile på deres beslutninger og handlinger. Tvil resulterte i gjentakelser av arbeidsoppgaver som førte til forlenget arbeidstid (Craig et al., 2017, s. 710-711). I noen tilfeller ble stemmene beskrevet som nyttige da de ga råd og påminnelser (s. 711). Arbeid kunne bidra til at personen hørte stemmene sine på en ny måte (s. 713).

Økonomi

Betydningen av inntekt nevnes i flere artikler. Netto et al. (2016, s. 66) og Saavedra et al. (2016, s. 524) har uttalelser som støtter Pańczak og Pietkiewicz (2016, s. 816) i at lønnet arbeid økte deltakernes følelse av selvstendighet og selvkontroll. Lønnet arbeid førte til arbeidstilfredshet i form av å tjene penger og ha økonomisk trygghet (Netto et al., 2016, s. 68). En deltaker beskrev betydningen av lønnet arbeid slik;

A good job for me would be one in which I felt fulfilled, satisfied and that would give me enough money to live on. A salary that just covers what I need to live on [...] Yes, socially I would be able to look after myself. I wouldn't have to depend on anyone. I'd look after myself [...]. (Saavedra et al., 2016, s. 523).

Både Netto et al. (2016, s. 68) og Pańczak og Pietkiewicz (2016, s. 816) og Saavedra et al. (2016, s. 524) har eksempler på at økt økonomi muliggjorde et forbruk hvor man kunne ivareta personlige ønsker og planer utover basale behov. Ogden (2018, s. 568) inneholder også uttalelser som viser til sammenhengen mellom lønnet arbeid og selvstendighet. I voksen alder slet flere med å klare seg på begrenset trygdeinntekt. De var avhengig av økonomisk hjelp fra venner og familie for å dekke sine utgifter. Deltakerne så en sammenheng mellom nåværende økonomi og tidligere arbeidshistorie. For noen av disse deltakerne var betydningen og verdien av arbeid beregnet ut fra inntekt (Ogden, 2018, s. 568). Penger var motivasjon for å arbeide for flere av deltakerne. Det kom frem at dersom deltakerne ikke hadde blitt lønnet hadde de fortsatt valgt å arbeide (Netto et al., 2016, s. 66). I Saavedra et al. (2016) erfarte

personer at å tjene penger ikke var tilstrekkelig for å delta i arbeid over tid. Jobben måtte ha mening og betydning (s. 518).

5.0 DISKUSJON

Diskusjonen tar utgangspunkt i problemstillingen, og er strukturert etter samme kategorier som i resultatet. Vi vurderer dette hensiktsmessig og ryddig. I diskusjonen bruker vi vår forståelse av ergoterapeutisk teori for å forstå og diskutere artiklenes funn. Vi ser også sammenheng til tidligere nevnt samfunnsrelevans. Tidligere presenterte vi Kawa-modellen (Iwama, 2009) som forklarer at en persons liv er som en elv. Elven formes av et dynamisk samspill mellom livsstrømmen, steinene (utfordringer), drivveden (egenskaper og ressurser) og elvens sider og bunn (omgivelser). Vi forstår det som at funn i artiklene representerer ulike aspekter (bestanddeler i elven), som kan ha betydning for personens opplevelse av en meningsfull hverdag (livsstrøm). Vi ser sammenheng mellom en meningsfull hverdag og en god livsstrøm, og tolker dem som synonymer i diskusjonen. Dette bidrar til å besvare problemstillingen: *Hvilken betydning har deltakelse i arbeid for personer med schizofreni og opplevelse av meningsfull hverdag?*

5.1 Kategorier

Stigma

Stigma kan ha betydning for personens opplevelse av arbeid, og hvilken betydning arbeidsdeltakelsen har for en meningsfull hverdag. Deltakere opplevde å bli stigmatisert ut fra sin psykiske lidelse i møte med samfunnet og andre personer. En artikkel hevder at andre ikke vet hvordan de skal behandle mennesker med psykiske lidelser (Netto et al., 2016, s. 66). I Netto et al. (2016, s. 68) og Ogden (2018, s. 571) beskrives det at deltakere ble stigmatisert i ansettelsessituasjoner. Deltakere opplevde å bli omtalt som late, og ble ansvarliggjort for sin situasjon som arbeidsløs (Saavedra et al., 2016, s. 522). Samtidig rapporterte deltakere å bli møtt med lite forståelse dersom de var åpne om sin psykiske lidelse (Craig et al., 2017, s. 712). Lite forståelse, negative kommentarer og holdninger kan forklare hvorfor deltakere opplevde ubehag rundt avsløringen av deres psykiske lidelse (Craig et al., 2017, s. 712).

Med utgangspunkt i Kawa-modellen (Iwama, 2009) kan man forstå at stigma på arbeidsplassen er en faktor i omgivelsene (elvens sider og bunn), som kan redusere personens livsstrøm. Metaforisk sett påvirker stigma flere bestanddeler i elven. Stigma kan virke

hemmende for personens utvikling av ferdigheter (drivved). I tillegg kan negative omgivelser få elvens sider og bunn til å trekke seg sammen og hemme livsstrømmen. Arbeid kan gjøre diagnosens symptomer mer fremtredende. Eksempelvis skriver Craig (2017, s. 522) at arbeid kunne ha negativ innvirkning på hørselshallusinasjoner. Dette kan medføre at steinen, som representerer sykdommen, oppleves større og mer utfordrende å håndtere. Sykdommen vil kunne oppleves som en større hindring for opplevelsen av en meningsfull hverdag. Det at stigma kan anses som ulike bestanddeler i elven viser til at omgivelsene og personen er uatskillelige slik som Kawa-modellen legger til grunn.

Selvstigma presenteres i artiklene som en faktor som påvirket personenes egen oppfatning av seg selv og hvordan de tenkte andre oppfattet dem. Videre kunne selvstigma ha en innvirkning på personens identitet (Netto et al, 2016, s. 66). Selvstigma kunne oppleves ved at hørselshallusinasjonene er tvilende og kritiske (Craig et al., 2017, s. 522). Vi tolker at dette stemmene har betydning for personens opplevelse av arbeidsdeltakelse, og kan sammenlignes med negative kommentarer fra omgivelsene. Stigma kan påvirke hvordan personen benytter og utvikler sine ressurser og egenskaper. Arbeid kan hjelpe deltakerne håndtere stereotypier som de trodde andre mennesker hadde om funksjonshemmede, og som de hadde tilegnet seg selv (Pańczak & Pietkiewicz, 2016, s. 813). Fra arbeid opplevde deltakerne en positiv endring i hvordan andre oppfattet dem (Saavedra et al., 2016, s. 521). Vi tolker fra funn at stigma har betydning for personens opplevelse av arbeid og meningsfull hverdag.

Roller og identitet

Vi ser en tett sammenheng mellom roller og identitet, og at det kan opprettes og utvikles gjennom arbeid. Vi tolker at utvikling av roller og identitet er en tidkrevende prosess. I en utviklingsprosess kan et steg i ansett rett retning bidra til opplevelsen av en meningsfull hverdag.

Gjennom arbeid kan personer identifisere seg som noe mer enn sin psykiske lidelse (Pańczak & Pietkiewicz, 2016, s. 818). Dette utdypes med at deltakere klarte å innlemme sin rolle som arbeidstaker inn i selvbildet sitt. Arbeid tillot utvikling av identitet og verdsatte livsroller (Netto et al., 2016, s. 67). Hvordan en person ser seg selv kan ha stor innvirkning på hvordan de identifiserer seg og hvordan de opprettholder sine roller. Vi støtter tanken om at arbeid kan påvirke hvordan personen ser seg selv og sin psykiske lidelse. Sett opp mot Kawa-modellen tolker vi personens identitet og roller som drivveden i elven, og arbeidsplassen som elvens

sider og bunn (omgivelser). Arbeid kan i mange tilfeller bidra til å opprette nye eller utvikle nåværende roller og identitet til det positive. Endringene kan gi personen en følelse av mestring og oppnåelse som kan bidra til en meningsfull hverdag.

Arbeidsrollen fremmet personers utvikling av ferdigheter både praktisk og sosialt. Arbeid tillot personer å følge drømmer, ønsker og ambisjoner. Dette ga en følelse av oppnåelse, stolthet og tillit til seg selv (Netto et al., 2016, s. 67). Vi tenker at arbeid kan gi følelsen av å ha noe å strekke seg etter og se frem til. Slike følelser kan bidra til at personen ønsker å utvikle seg og jobbe mot personlige drømmer og mål. Deltakerne i Netto et al. (2016) og Pańczak og Pietkiewicz (2016) beskrev at arbeidsplassen var en arena hvor man kunne utvikle seg, samt vise ferdigheter og talenter. Deltakerne beskrev at arbeid økte selvtillit og mestringsfølelse og bidro til at deltakelse i arbeid var meningsfullt. Arbeid kan fremme motivasjon til selvrealisering, som kan tilføre mening til livet. Fra dette ser vi at arbeid øker livsstrømmen, som vi forstår som synonymt med personens opplevelse av meningsfull hverdag.

Ogden (2018) trekker også frem at arbeidsdeltakelse er identitetsskapende. Deltakere følte på manglende suksess og identitet grunnet begrenset arbeidshistorikk (Ogden, 2018). Å være arbeidsløs påvirket deltakerens mulighet til å fungere i andre verdsatte roller, som for eksempel forsørger, partner, forelder og venn (Netto et al., 2016). Vi tolker at manglende arbeidsdeltakelse kan føre til følelsen av å stå utenfor fellesskapet og samfunnet. Slik vi ser det kan manglende arbeidsdeltakelse ha innvirkning på utformingen av elven, som igjen kan påvirke livsstrømmen.

Deltakernes entusiasme for arbeidsdeltakelsen var avhengig av arbeidets tilknytning til deres verdier og ønsker (Saavedra et al., 2016, s. 517). Engasjement i meningsfylt arbeid ble beskrevet som identitetsskapende (Ogden, 2018, s. 566). Dersom arbeidet ikke hadde sammenheng med personens verdier, kunne det resultere i følelse av tap og redusert verdsettelse av arbeid. Vi ser fra artiklenes funn at arbeid kunne være givende for noen, samtidig som det kunne føre til negative følelser hos andre.

Sett opp mot Kawa-modellen kan arbeid som ikke oppleves meningsfullt ha en negativ effekt på personens livsstrøm. Flere artikler viser til betydningen av at arbeid rettes mot verdier og interesser for at arbeid skal oppleves meningsfylt. Dette er i tråd med ergoterapeuters

vektlegging av meningsfulle aktiviteter (Ergoterapeuten, 2017, s. 5). Vi opplever at funn støtter antakelsen vår om at meningsfulle aktiviteter er grunnleggende i en meningsfull hverdag. En endring i identitet og roller kan påvirke livet og opplevelsen av en meningsfull hverdag.

Sosiale relasjoner

Basert på erfaringer i funn mener vi at sosiale relasjoner som følge av arbeid kan påvirke personens opplevelse av en meningsfull hverdag. Gjennom arbeid utviklet deltakerne sosiale ferdigheter og roller (Netto et al., 2016; Ogden, 2018; Saavedra et al., 2016). Flere deltakere utviklet sine sosiale ferdigheter gjennom uenigheter på arbeidsplassen. For noen bidro dette til at man var bedre rustet til å håndtere motgang og uenigheter (Saavedra et al., 2016, s. 525). Vi tolker at mestring på arbeidsplassen kan ha overføringsverdi til andre situasjoner og en meningsfull hverdag. Sett fra Kawa-perspektiv har utvikling av ferdigheter sammenheng med drivved i elven. Det kan tenkes at bedre sosiale ferdigheter bidrar til å øke livsstrømmen ved å løse hindringer i elven (Iwama, 2009, s. 182).

Deltakere uttrykte et savn etter sosial interaksjon, samtidig var det frykt knyttet til å bryte ut av isolasjonen (Netto et al., 2016, s. 67). Arbeid ga følelsen av å være produktiv, og tillot personer å føle seg som en del av samfunnet (Saavedra et al., 2016 s. 522). Deltakelse i arbeid ga følelsen av tilhørighet, som videre ga personer mening med livet (Netto et al., 2016, s. 70). Følelsen av tilhørighet kan ha betydning for hvordan man ser seg selv og utvikler egne ferdigheter. Fra artiklene har vi oppfatningen av at å tre ut av komfortsonen kan gi følelsen av mestring og utvikling av personlige og sosiale ferdigheter, dersom utfordringen oppleves overkommelig. Sett opp mot problemstillingen kan utvidelse av sosialt nettverk bidra til opplevelsen av en meningsfull hverdag.

For et flertall var vennskap og kjærlighetsforhold en følge av arbeidsdeltakelse. Det ble uttrykt sammenheng mellom økt sosialt nettverk og økt glede av fritiden (Saavedra et al., 2016, s. 523). Et økt sosialt nettverk kan påvirke flere deler av en persons liv (elv).

Eksempelvis kan det påvirke utvikling av personlige og sosiale ferdigheter, interesser og verdier (drivved). Det kan også bidra til at tidligere utfordringer knyttet til diagnosen schizofreni (stein) oppleves mindre problematiske, og at livsstrømmen øker.

Arbeidsdeltakelse kan bidra til å håndtere utfordrende perioder (Pańczak & Pietkiewicz, 2016; Saavedra et al., 2016). Forpliktelser i tilknytning arbeid medfører følelsen av at andre er avhengige av deg og at man er viktig for andre. Sett i sammenheng med diagnosen kan det hjelpe personer å mestre og håndtere personlige utfordringer. Det kan forklares med at de føler på et ansvar som flytter fokuset bort fra utfordringene knyttet til deres psykiske lidelse. På en annen side har vi forståelsen av at personer med schizofreni kan oppleve endringer i symptomer, som kan gjøre det utfordrende å oppfylle forventninger på arbeidsplassen. Følelsen av å ikke strekke til kan medføre stress i arbeidshverdagen, som kan oppleves hemmende for deres utvikling av sosiale relasjoner og sosiale egenskaper.

En endring i sosialt nettverk kan i Kawa-modellen sammenlignes med en endring i elvens utforming. En utvidelse av sosiale relasjoner beskrives i flere artikler som positivt og kan sammenlignes med at elven får bredere passasje å strømme i. Dersom utvidelsen i sosiale relasjoner oppleves negativt kan det ha motsatt effekt på elvens utforming. Det kan vises i situasjoner hvor det sosiale nettverket stiller forventninger som personen ikke klarer å møte.

Organisering av tid

Arbeid opptok store deler av hverdagen (Netto et al., 2016, s. 66) og kunne tilføye en følelse av struktur og forutsigbarhet (Pańczak & Pietkiewicz, 2016, s. 812). Vi assosierer struktur og forutsigbarhet i hverdagen med følelsen av kontroll over egen tid og eget liv. Rollen som arbeidstaker medførte forpliktelser som deltakerne ønsket å bruke tid på å oppfylle (Pańczak & Pietkiewicz, 2016, s. 812).

Hvordan deltakerne utnyttet arbeidstiden kunne bli påvirket av hørselshallusinasjoner. For enkelte var det utfordrende å konsentrere seg, ettersom stemmene var tvilende og kritiske, som kunne føre til lenger arbeidstider. For andre kunne stemmene være en ressurs som ga råd og påminnelser (Craig et al., 2017, s. 711). I Kawa-modellen kan hørselshallusinasjoner sees på som forskjellige bestanddeler i elven. Det kan være en ressurs og en begrensning, og kan sammenlignes med at drivved enten kiler seg fast og skaper større hindring eller løsner på steiner (utfordringer). Samtidig kan man se på symptomer som en del av sykdommen, som vi tidligere har presentert som en stein i elven. En endring i symptomer kan forandre opplevelsen av steinens form og størrelse. Det kan forklares med at sykdommen blir mindre fremtredende, eller at personen opplever sykdommen mindre sentral i livet. På den andre siden kan arbeid bidra til endringer som har motsatt effekt på elvens steiner. På en annen måte kan det tenkes

at for personer med schizofreni kan hørselshallusinasjonene sees på som en sosial omgivelse (elvens sider og bunn). Det kan tenkes at stemmene påvirker personens omgivelser på samme måte som et sosialt nettverk. Uavhengig av hvordan man knytter hørselshallusinasjonene til Kawa-modellen kan stemmene fremme eller hemme deres arbeidsdeltakelse.

Som Craig et al. (2017, s. 713) skriver kan deltakelse i arbeid hjelpe personer med schizofreni å oppleve stemmene sine annerledes. Dersom personen lærer å håndtere stemmene på en tilfredsstillende måte på arbeid kan det ha overføringsverdi til resterende tid i hverdagen. Vi reflekterer oss til at en endring i stemmene kan både forverre eller bedre opplevelsen av diagnosen. I tillegg kan arbeid innvirke på hvordan personen opplever sin psykiske lidelse. Metaforisk vil steinen, som representerer diagnosen, oppleves mindre eller større. Sett i sammenheng med en meningsfull hverdag kan dette ha betydning på flere måter.

Å gå fra å være arbeidsløs til en arbeidstaker krever en omorganisering av tid. Et fåtall opplevde at arbeid tok vekk tid fra andre aktiviteter de ønsket å delta i. Andre opplevde at det ga fritiden mer mening, da de hadde et klarere skille til fritiden sin (Saavedra et al., 2016, s. 516). Å delta i arbeid kan skape rammer i hverdagen som kan gi en følelse av kontroll som kan knyttes til en opplevelse av meningsfull hverdag. I Kawa-modellen kan man se på omorganisering av tid som en livsendring og dermed en omorganisering av elven. Det er individuelt om en slik omstrukturering har positiv eller negativ betydning på livsstrømmen.

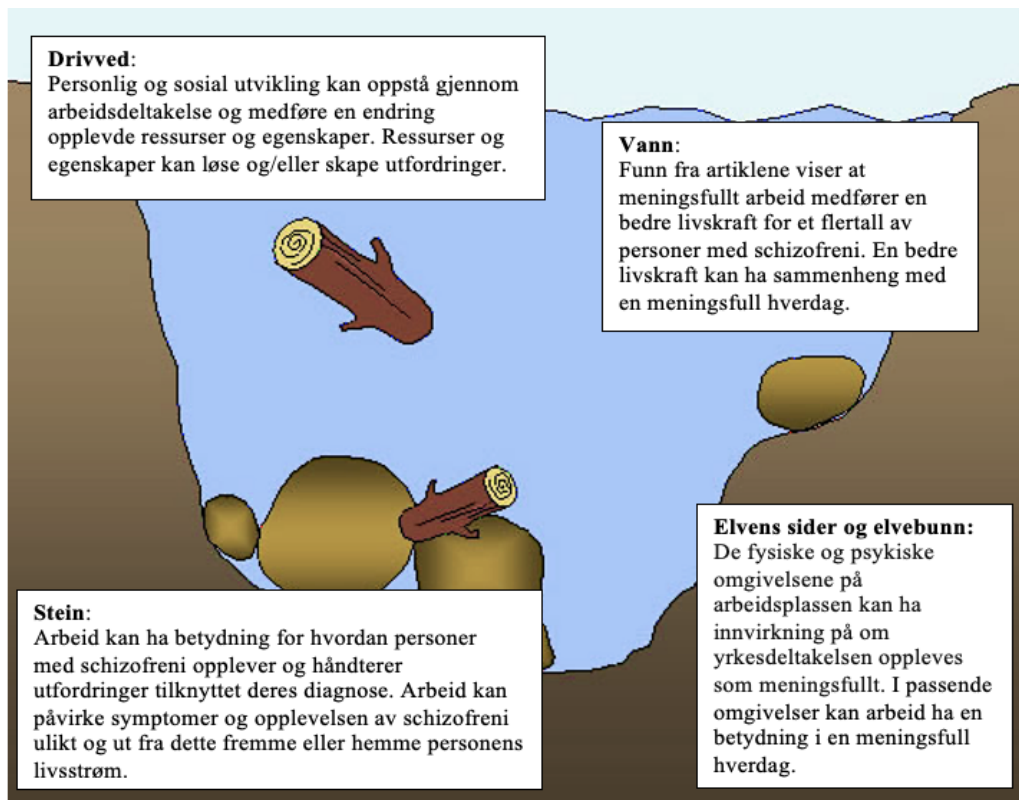
Økonomi

Artikler rapporterer at lønnet arbeid gir en følelse av selvstendighet og selvkontroll (Netto et al., 2016; Pańczak & Pietkiewicz, 2016; Saavedra et al., 2016). En god jobb ble beskrevet som en måte å tjene nok penger til å være selvstendig og kunne ta vare på seg selv. Dette ble beskrevet som tilfredsstillende (Saavedra et al., 2016, s. 524). Fra funn oppfatter vi at selvstendighet er viktig for opplevelsen av en meningsfull hverdag. Økonomi gir mulighet for å øke forbruket og ivareta personlige behov og ønsker utover de basale behovene (Netto et al., 2016; Pańczak & Pietkiewicz, 2016; Saavedra et al., 2016). Vi tenker at økt økonomi som følge av arbeidsdeltakelse kan bidra til opprettholdelsen av sosiale relasjoner fordi man kan delta på flere aktiviteter. Fra funn forstår vi at å kunne forsørge seg selv har tilknytning til personens stolthet og selvbilde. I Kawa-modellen kan man forstå økonomi som en ressurs eller begrensning hos personen, altså drivved, som kan være av betydning for opplevelsen av en meningsfull hverdag.

I Ogden (2018, s. 568) nevnes det at personer utenfor yrkesaktiv alder var avhengig av trygd og økonomisk støtte fra nærkontakter, som følge av mangel på tidligere arbeidshistorie. Sett i sammenheng med uttalelser fra andre artikler kan man forstå at arbeid fremmer selvstendighet. Samtidig som inntekt nevnes som motivasjon for mange (Netto et al., 2016, s. 68) var det eksempler på at penger ikke var tilstrekkelig for å oppleve arbeidsdeltakelsen betydningsfull (Saavedra et al., 2016, s. 518). Det nevnes at dersom arbeidet ikke var lønnet hadde flere fortsatt valgt å arbeide (Netto et al., 2016, s. 66). Vi oppfatter at arbeid er betydningsfullt på flere måter enn å tjene penger. Fra artiklene forstår vi at økonomi er sentralt i mange personers liv. Samtidig kan en endring i økonomi være livsendrende, og dermed kan det forstås at det påvirker sammensetningen i elven og dermed livsstrømmen.

5.2 Teoretisk forståelse av funn

I oppgaven har vi knyttet Kawa-modellen til artikkelfunn og problemstilling. Vi forstår at arbeid kan ha en betydning for personer med schizofreni sin opplevelse av meningsfull hverdag (livsstrøm). Vi har oppfatningen at personer med schizofreni opplever utfordringer som kan representeres som steiner i elven. Steiner kan medføre en redusert livsstrøm (Iwama, 2009). Vi vurderer arbeid som en aktivitet og en omgivelse. Med denne forståelsen er arbeid både sosiale og fysiske omgivelser (elvens sider og bunn), men også en aktivitet som kan fremme bruk av ressurser og egenskaper (drivved). Ulike faktorer kan endre utformingen av elven. Vi opplever det utfordrende å være bastant på hvilken bestanddel i elven ulike funn representerer. Dette kan forklares med modellens grunnleggende syn på at alt har en sammenheng, og at personen og omgivelsene er uadskillelige. Vi har gjort oss noen tanker om hvordan arbeid kan påvirke ulike bestanddeler i elven og ha betydning for en god livsstrøm i elven (*Bilde 2*). Uansett hvordan man opplever arbeid mener vi at det kan ha betydning for personer med schizofreni sin opplevelse av meningsfull hverdag.

Bilde 2: Bilde er inspirert av bilde 1, og illustrerer Kawa-modellen sett i sammenheng med problemstillingen og funn fra artiklene

5.2 Metodiske betraktninger

Våre metodiske betraktninger inneholder kritisk vurdering av brukt metode i oppgaven. Ulikhetene i artiklene kan gi et bredere bilde og svar på problemstillingen. Oppgaven inkluderer kvalitative studier som gjør at diskusjonen ikke kan vurderes som generaliserende. Samtidig kan funn belyse subjektive aspekter som er viktige. Ulikheter i artiklens utvalg og metode gir ulikt grunnlag for innsamling og presentering av funn. Dette gjør at artiklene ikke er direkte sammenlignbare. Oppgavens innhold innebærer funn fra engelske artikler som åpner for mistolking i vår oversetting eller misforståelser av forfatteres innhold. Artiklene kan være oversatt, noe som gir rom for feiltolking av oss. Vi ønsker å belyse at vi har trukket ut ulik mengde av artiklens funn, da vi tok utgangspunkt i funnene vi vurderte relevante. Samtidig kan vår subjektive analyse av funnens relevans vurderes som en feilkilde. Funn plassert under ulike kategorier er i stor grad tilknyttet hverandre, og vi forstår at deltakelse i arbeid er av betydning i flere aspekter av personenes liv. I stor grad har vi lignende meninger som flere av forfatterne.

6.0 KONKLUSJON

Hvilken betydning har deltakelse i arbeid for personer med schizofreni og opplevelse av meningsfull hverdag?

For å svare på problemstillingen har vi trukket ut relevante funn fra utvalgte artikler. Studiene beskriver erfaringer og betydningen av deltakelse i arbeid for personer med schizofreni. Vi ønsket å undersøke hvordan arbeidsdeltakelse påvirket deres opplevelse av en meningsfull hverdag. Fra oppgaven har vi tilegnet oss forståelsen av at flere faktorer har innvirkning på arbeidets betydning. Funn i tilknytning med problemstillingen er presentert under de fem kategoriene; stigma, identitet og roller, sosiale relasjoner, organisering av tid og økonomi. Betydningen av arbeid er kompleks, og vi ser sammenheng mellom de presenterte kategoriene. Vi har sammenfattet eksempler på sammenhenger mellom ulike kategorier. Grunnet at personer opplever betydningen av arbeid individuelt er vi er klar over at det finnes andre sammenhenger som ikke blir nevnt.

Dersom man opplever *stigma* på arbeid kan det påvirke utvikling av *roller og identitet*, da *stigma* påvirker hvordan man ser seg selv og andre ser dem. Arbeidsplassen kan være en arena hvor personer møter og utvikler stigma. Samtidig kan arbeidsdeltakelse redusere opplevelsen av stigma da man kan utvikle, benytte og vise sine ferdigheter, både for seg selv og andre. Utvikling av ferdigheter er tilknyttet utviklingen av *identitet og roller*. Videre er arbeidsplassen en sosial arena, som kan fremme utvikling av sosialt nettverk og *sosiale relasjoner*. Samtidig kan psykiske symptomer bli mer fremtredende i sosiale settinger, grunnet usikkerhet eller mangel på kontroll. Å dra på arbeid hadde betydning for *organisering av tid*. Til tross for at noen opplevde arbeid som en tidstyv fra andre aktiviteter, rapporterte et flertall positive erfaringer rundt å bruke tid på arbeid. Å være arbeidstaker kan skape et klarere skille til fritid, som kan gjøre at fritid oppleves mer meningsfull. Økt *økonomi* nevnes som et insentiv for å arbeide, og gir flere muligheter som kan knyttes opp til flere av kategoriene. Vi forstår at økt forbruk som følge av arbeid kan ha en positiv effekt på personers *identitet og roller*, samt deres *sosiale relasjoner*. I tillegg gir penger personer muligheten til å ivareta personlige interesser og drømmer. En økt inntekt fremmer selvstendighet som er viktig for manges *identitet*.

Personer med schizofreni opplever sin psykiske lidelse individuelt, noe som påvirker hvilken betydning arbeid har i en meningsfull hverdag. Dersom arbeid har helsefremmende effekt, kan deltakelsen bidra til en opplevelse av meningsfull hverdag.

6.1 Oppgavens betydning for ergoterapeuter

Problemstillingen tilfører kunnskap om hvilken betydning arbeid kan ha, og kan rette oppmerksomhet mot aspekter som påvirker vår yrkesutførelse. Samtidig vurderer vi at oppgaven vår kan skape en forståelse som kan belyse andre områder enn vår problemstilling. Vi ser at kunnskap om arbeidets betydning for personer med schizofreni støtter viktigheten av å tilrettelegge arbeidsplasser. Gjennom tilrettelegging kan ergoterapeuter fremme mestring i arbeid og bidra til en opplevelse av meningsfull hverdag. Vi mener at deltagelse i arbeid kan være gunstig som en del av behandlingen for enkelte personer med schizofreni. Strategiene nevnt innledningsvis viser til at regjeringen og NAV har interesse for psykisk helse, og ser sammenhengen mellom deltagelse i arbeid og bedret livskvalitet. Vi ser et behov for videre forskning på hvilken betydning arbeid har for personer med schizofreni. Vår vurdering er at mer forskning på erfaringer rundt arbeidsdeltakelse kan tilføre viktig kunnskap for helsepersonell, enkeltpersonen og samfunnet.

7.0 VEDLEGG

Vedlegg 1: Søkelogg

8.0 REFERANSELISTE

- Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2009). *Nasjonal strategiplan for arbeid og psykisk helse (2007–2012)*. NAV. [Nasjonal strategiplan for arbeid og psykisk helse 2007-2012](#)
- Bull, H. & Lystad J. U. (2011) Betydningen av arbeid for personer med schizofreni. *Tidsskrift for norsk psykologforening* (48) 733-738
- Craig, L., Cameron, J. & Longden, E. (2017). Work-related experiences of people who hear voices: An occupational perspective. *British Journal of Occupational Therapy*, 80(12), 707-716. <https://doi.org/10.1177/0308022617714749>
- Dalland, O. (2018). *Metode og oppgaveskriving* (6.utg.). Gyldendal Akademisk.
- Engeset, A (2010) Psykiske helse i et folkehelseperspektiv. *Ergoterapeuten*, 53(6), (1-4).
- Ergoterapeuten (2017) *Alle skal kunne delta - ergoterapeuters kjernekompetanse* [Brosjyre]. [Alle skal kunne delta](#)
- Helse- og omsorgsdepartementet (2017). *Mestre hele livet - Regjeringens strategi for god psykisk helse (2017–2022)*. Regjeringen. [Les "Mestre hele livet" - Regjeringens strategi for god psykisk helse \(2017–2022\) \(pdf\)](#)
- Iwama, M. K. (2005). Kawa-modellen: Elvemodellen – som metafor for livsløpet. *Ergoterapeuten*, 48(1), 24-35
- Iwama, M. K. (2009). *Kawa-modellen - Ergoterapi i et kulturelt perspektiv*. Munksgaard Danmark.
- Kirkegaard, B. (2011). Fra et aktivitetsvitenskapelig perspektiv: Er arbeid helsefremmende? *Ergoterapeuten*, 11(4), 38-43
- Malterud, K. (2017) *Kvalitative forskningsmetoder for medisin og helsefag* (4.utg.). Universitetsforlaget.

- Martinsen, E. W. (2011). Psykiske lidelser som folkehelseutfordring. I N. C. Øverby, M. K. Torstveit, & R. Høigaard (Red.) Folkehelsearbeid. Oslo: Høyskoleforlaget, (s. 112-123)
- McKinstry, C., Brown, T., & Gustafsson, L. (2014). Scoping reviews in occupational therapy: the what, why, and how to. *Australian occupational therapy journal*, 61(2), 58–66.
<https://doi.org/10.1111/1440-1630.12080>
- Meld. St. 46 (2012-2013). *Flere i arbeid*. Arbeidsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-46-20122013/id733259/?ch=1>
- Netto J. A., Yeung, P., Cocks, E., & McNamara, B. (2016). Facilitators and barriers to employment for people with mental illness: A qualitative study. *Journal of Vocational Rehabilitation.*, 44(1), 61–72. <https://doi.org/10.3233/JVR-150780>
- Nielsen, D. A. (2020). *Sygdomme der kan medføre kognitiv svikt*. I H. K. Kristensen & A. S. B. Schou (Red.), *Ergoterapien ved kognitive dysfunksjoner* (s. 145-176). Munksgaard, København.
- Ogden, L. P. (2018). “To fill the emptiness”: The importance of work in life history narratives of older adults with schizophrenia-spectrum diagnoses. *Qualitative Social Work*, 17(4), 556-576. <https://doi.org/10.1177/1473325016688368>
- Pańczak, A. & Pietkiewicz, I. (2016). Work activity in the process of recovery - an interpretive phenomenological analysis of the experiences of people with a schizophrenia spectrum diagnosis. *Psychiatria Polska*, 50(4), 805-826.
<https://doi.org/10.12740/PP/44238>
- Rognsaa, A. (2004). *Kunsten å skrive godt (2.utg.)*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Saavedra, J., López, M., Gonzáles, S., & Cubero, R. (2016). Does employment promote recovery? Meanings from work experience in people diagnosed with serious mental

illness. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 40(3), 507-532.

<https://doi.org/10.1007/s11013-015-9481-4>

Schnell, T. (2009). The Sources of Meaning and Meaning in Life Questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 4(3), 483–499. <https://doi.org/10.1080/1743976090327107>

